

Različite, ali nedjeljive: vjera i religija

Ivan Cvitković, *Sociološki pogledi na naciju i religiju IV*,
Sarajevo: University Press – Izdanja Magistrat, 2023, 291 str.

U ovoj knjizi Ivan Cvitković daje na uvid čitateljima svoje sociološke poglede na naciju i religiju, koji su nastajali od g. 2017. do 2020.¹ Ovom knjigom autor želi doprinijeti „razvoju dijaloga, tolerancije, međusobnog uvažavanja i poštivanja pripadnika različitih nacija, konfesija, svjetonazora u izgradnji boljeg svijeta od ovoga u kojem živimo“ (str. 9). U prvom tekstu pod naslovom „Kontroverzije bosanskohercegovačkog društva“ autor kaže da stječe dojam, kad razmišlja o Bosni i Hercegovini iz doba Zemaljskoga antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine i o današnjoj Bosni i Hercegovini, da im je zajednička karakteristika – strah (usp. str. 16). Naime, proizvodnja straha od drugih blokira slobodu mišljenja i zabranjuje te negira slobodu pojedinca. Čovjek koji ne smije slobodno misliti nezreo je čovjek i, po Immanuelu Kantu, sam je kriv za svoju nezrelost. Slobodno misliti znači samostalno misliti, a samostalno misliti znači slijediti svoj vlastiti um, a ne tuđi. Čovjek koji slobodno misli ne želi imati sljedbenike, trabante, slijepce prištaše, ulizice; čovjek koji slobodno misli također ne želi biti ničiji sljedbenik. Sljedbenici su nasilni, jer su slijepi, a slijepi su zato što su se odrekli svjetla svoga vlastitog uma. Takvi sljedbenici ponašaju se slijepo kao rulja. Kad je čovjek slobodan, on napreduje. Kad je Bosna i Hercegovina samostalno mislila za vrijeme Branka Mikulića, Hamdije Pozderca, Brace Kosovca i Džemala Bijedića, tada je i napredovala. Oni koji danas u Bosni i Hercegovini proizvode strah na svim područjima i na svim razinama društva negiraju slobodu pojedinca i slobodu Bosne i Hercegovine. A, po Hegelu, napredak se mjeri napretkom u slobodi. Homogenizacija je najveća negacija slobode pojedinca.

Ivan Cvitković navodi kako neki tvrde da posjeduju istinu. Na to treba reći da nitko ne može posjedovati istinu, jer istina ne može biti ničiji posjed. Već je Karl Jaspers davno rekao: „Istina je ono što nas povezuje“ (*Wahrheit ist, was uns verbindet*). Istina je, dakle, ono što cijelo čovječanstvo povezuje u jednu zajednicu. Ona je jedna za sve i Istina nas sve nadilazi i oslobađa nas od laži. Do Istine dolazimo u dijalogu među različitim perspektivama. Nitko od nas

* Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, mbabic@anubih.ba

¹ Riječ na predstavljanju knjige akademika Ivana Cvitkovića, održanom u dvorani Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine 14. 5. 2024.

ne može zauzeti božansko stajalište, iako danas – i tijekom povijesti – imamo diktatore koji su sebe proglasili istinom.

Na nekoliko mjesta u knjizi Cvitković spominje razliku između vjere i religije, osobito kad govori o velikom sociologu religije Đuri Šušnjiću. Ta je tema najvažnija, jer su vjera i religija različite stvarnosti, ali nedjeljive. Ovu konfuziju valja ukloniti, što ću sada pokušati u nekoliko riječi. Naime, u novom vijeku glavna je opozicija *unutarnje – vanjsko*; ono unutarnje je nevidljivo, a ono vanjsko vidljivo; vanjsko bi trebalo biti manifestacija unutarnjega. Glavni filozofski termin u novom vijeku, kod Hegela i ostalih filozofa, jest *Entäusserung*, što znači povanjštenje. Ono unutarnje, dakle, postalo je vanjska, vidljiva stvarnost. Srpski se kaže ospoljenje; ono što je bilo unutra, ono što je bilo *interior*, postalo je *exterior*, pa to nazivamo eksteriorizacijom.

Čin vjere eminentno je unutarnji čin. Vjera je kvalitativno različita od znanja, osobito od znanja kako ga shvaćaju prirodne znanosti. Sigurnost koju pruža vjera kvalitativno je različita od sigurnosti koju čovjeku priskrbljuje znanje. Vjera je najdublji, najslobodniji i potpuno osoban čin. Sloboda koja se očituje u vjeri jest pozitivna, jer se očituje u slobodnu predanju drugome, tj. u ljubavi. Vjera je relacija između dviju osoba, što znači da je ona interpersonalna relacija. To je relacija između *ja* i *ti*. Kad je riječ o religioznoj vjeri, onda nije riječ o ograničenom *ti*, nego o *nepojmljivoj Tajni*, koja je princip svake osobnosti i svakoga *ja – ti* odnosa. U religioznoj vjeri posrijedi je vrhunaska sloboda, jer samo iz nje nastaje vrhunsko predanje Drugome. Vidljiva stvarnost nevidljivu Božju ljubav čini vidljivom, postaje djelotvornim znakom Božje ljubavi, tj. čudom. Vjernik tako doživljava da mu je vjera darovana, da je ona zapravo Božji dar njemu, jer čovjek ni sama sebe ni drugoga ne može prisiliti da vjeruje. Čin vjere naprosto se ne može iznuditi. U vjeri koja uključuje ljubav i nadu čovjek osjeća zahvalnost prema osobi kojoj vjeruje, jer posjeduje iskustvo da mu je vjera darovana, a ne zaslužena.

Vjera uključuje religiju, jer su one nedjeljivo povezane. Možemo reći da je vjera unutrašnja strana religije, a religija vanjska strana vjere. Religiji pripadaju obje strane. Vjera teži za svojim ostvarenjem, što znači za religijom, a religija je usmjerena na svoju bit – na vjeru. Kad se vjera, prema tome, očituje/ostvaruje/institucionalizira, onda ona postaje vanjska pojava, tj. religija. Vjera se očituje u molitvi, a vrhunac molitve je kult. Kad vjera postane kulturna, historijska i društvena pojava, onda je ona religija. Vanjski, dakle, oblik vjere nazivamo religijom, koji mora služiti unutrašnjoj strani religije, a to je vjera. Religija, prema tome, mora služiti vjeri, tj. njezinu ostvarenju i produbljenju. Religija izdaje svoju bit, tj. vjeru u Boga, onda kad ostaje prikovana samo za vanjsku stvarnost, a zaboravlja da vanjska stvarnost ima ulogu znaka koji upućuje na unutarnju stvarnost, tj. na vjeru. To je rečeno u Evandjeljima: „Narod

me ovaj usnama časti, a srcem je daleko od mene“ (Mt 15,8; Mk 7,6). Kada, dakle, ljudi pristanu uz ono vanjsko i vidljivo i zaborave da je vanjsko izraz vjere u Boga, onda oni izdaju bit religije, dakle, izdaju vjeru u Boga i postaju praktični ateisti. Oni u vanjskoj pojavi, u riječima i obredima, ostaju teisti, ali su u praksi ateisti: izvršavaju vanjske obrede, ali Bogu ne vjeruju, jer im je srce daleko od njega. Slično je u braku: muž ili žena izvršava sve bračne dužnosti, ali ne voli svoga bračnoga druga. Praktični, dakle, ateisti umnažaju vanjsku stranu religije i tako onu bitnu, unutrašnju stranu negiraju. Oni religiju pretvaraju u ideologiju, a Boga u svoga slugu. Takva je religija zapravo idolatrija, jer u njoj čovjek pretvara sam sebe u lažno božanstvo, tj. u idola. To je religija čovjekova samoobožavanja.

Kad je riječ o Martinu Lutheru, Cvitković citira glasovitoga njemačkog povjesničara Heinza Schillinga, protestanta, ali objektivna povjesničara. Schilling pokazuje kako iz konfesija nastaju nacije, a to znači da konfesije postaju nacionalne, a to znači sekularne. Naime, konfesionalistički katolicizam imao je moćnu ulogu u oblikovanju narodne i svakodnevne kulture u Španjolskoj. Obnova katolicizma kao odgovor na izazov Reformacije (*pestis Germaniae*) presudno je pridonijela preporodu španjolskoga naroda. Upečatljiv je primjer za luteranske konfesionalne identitete, za skandinavske zemlje, Švedska, koja je pandan Španjolskoj u katoličkom lageru. Kada smo g. 2017. slavili petsto godina od pojave Reformacije, ja sam iz Schillingove knjige izveo sljedeći zaključak. Mi nismo imali u kršćanstvu istinsku reformaciju, jer riječ *reformatio* znači povratak izvornoj formi života, što znači Isusovoj formi života. Isus je mjerodavan za kršćanstvo jer se njime mjeri svaki pojedinac i cijela kršćanska zajednica. Imali smo, zapravo, dvije protureformacije, protestantsku i katoličku, jer su više bile usmjerene jedna protiv druge, a najmanje usmjerene prema Isusovoj formi života. O tome je pisao Nikola Kuzanski u svome djelu *O miru među religijama* i naš veliki filozof i teolog Juraj Dragišić iz Srebrenice.

Religija kao institucija mora se stalno reformirati (*Ecclesia semper reformanda est*). Moramo mijenjati i sebe i svoje institucije, ali bez institucija, kakve su da su, vjera se ne može institucionalizirati ni ostvarivati. Veliki njemački filozof i sociolog Hans Joas tvrdi da se ideje ne mogu ostvarivati bez institucija. Cvitković pokazuje da svi poznati sociolozi religija ističu važnost obreda u religiji, jer se vjera očituje u molitvi, individualnoj i zajedničkoj, a vrhunac molitvne je kult, odnosno obred. Ali, ako ljudi ne mogu vidjeti da vanjska stvarnost u obredu upućuje na unutarnju, nevidljivu stvarnost, na vjeru u Boga, onda njima taj obred djeluje onako kako je Sigmundu Freudu djelovalo kao dječaku koji je sa svojom dadiljom išao na misu: nije razumio simboliku, pa su mu obredne radnje djelovale kao prisilne radnje. Najvažnija je stvar u religiji da je ono vidljivo znak koji nas upućuje na nevidljivo. Sjetimo

se Platona: nevidljiva stvarnost je prava stvarnost. A danas, u doba scijentizma, ova vidljiva (mjerljiva) stvarnost jedina je prava stvarnost.

Akademiku Ivanu Cvitkoviću čestitam na knjizi i izdavaču na dobro obavljenu poslu.